

Inkluzív nyelvhasználat és nyelvi változások a finn genderkifejezésekben

PUKÁNSZKY Alexandra

Debreceni Egyetem, Nyelvtudományok Doktori Iskola
alexandra.pukanszky@gmail.com

1. Bevezetés

A társadalmi-kulturális közeg, a társadalmi fejlettség és berendezkedés, valamint a nyelv közötti kapcsolat megléte már az 1800-as évek eleje óta ismert. A társadalmi változások és a különböző társadalmi tényezők hatásai elsősorban a nyelvek szókészletében és annak változásában figyelhetők meg.

A 20. század egyik kiemelkedő jelentőségű változása a nők társadalmi helyzetének átalakulása volt. A 18. századig a háztartás képezte a gazdasági egységet, amelynek a nők is szerves részét alkották, és amelyben a termelés és a háztartási teendők nem váltak élesen külön. Ugyanakkor a család erősen patriarchális jellegű volt, az apa töltötte be a vezető szerepet a munka szervezésében, valamint kontrollt gyakorolt a családtagok felett. A század második felétől azonban a technikai fejlődés miatt a gazdaság jelentős mértékben átalakult, a gyárak létrejöttével szétvált a háztartási teendők és a munkavégzés helyszíne. Innentől kezdve rögzültek a nők és a férfiak tradicionális szerepei, melyben a nők a családi-háztartási, a férfiak pedig a termelő-szolgáltató szektorban helyezkedtek el.

A 20. század második felében az urbanizáció és a modernizáció, az agrár-népeség arányának visszaesése, valamint az ipari és szolgáltató szektor növekedése a nők mind magasabb foglalkoztatottságát eredményezte. Ezt a nők képzettségi szintjének gyors emelkedése tette lehetővé, s ezzel párhuzamosan nőtt a nők karriercélok iránti igénye is. A munkavállalás egyúttal önálló jövedelmet, a nők családban elfoglalt helyének újradefiniálását, továbbá a terhek és elismerések egyenlőbb elosztása irányába történő elmozdulást is jelentett. A második világháborút követő értékváltozások, mint az individualizáció és szekularizáció is a hagyományos családformák és tradicionális nemi szerepek

háttérbe szorulását eredményezte. A különböző fogamzásgátlási módszerek elterjedése révén lehetőség nyílt a szülés és az utódgondozás feladatainak és az ezekkel járó szerepvállalásoknak a késleltetésére vagy elutasítására. A jóléti állam fejlődése és a szociális juttatások rendszere átvette a család szociális biztonságot garantáló funkcióját, illetve a háztartási tevékenységek és a gyermeknevelés társadalmosítása csökkentette a gyermekneveléssel járó terheket (Rosta – Ádám 2014: 25–37; Tomka 2011: 79, 86–87).

A posztindusztriális társadalmak kétkeresős családmodellje tehát jelentős mértékben megváltoztatta a hagyományos társadalmi berendezkedést és az ehhez kapcsolódó nemi szerepeket. A hosszú ideig tartó patriarchális rend nyomai azonban valamennyire megőrződtek a nyelvben. Mivel a nyelvi változások némileg lassabban követik a társadalmi változásokat, a nyelvbe kódolt patriarchális viszonyrendszer a következő nemzedékek szemléletére is hatással van (Huszár 2009: 97).

2. A nemeket érintő társadalmi változások megjelenése a nyelvekben

A fent ismertetett társadalmi változások, az egyenjogúsági törekvések és a feminista mozgalmak eredményeként egyes országokban már az 1980-as években figyelmet kapott a gendersemleges nyelvhasználatra való törekvés. Ez különösen az utóbbi években vált hangsúlyosabb kérdéssé. A nemek szempontjából semleges nyelvhasználat a szexizmustól mentes, ún. inkluzív – a nemek szempontjából méltányos – nyelvhasználatot jelenti, melynek célja a biológiai vagy társadalmi nemek szempontjából elfogult, megkülönböztető vagy lealacsonyító szóhasználat kerülése a nemi sztereotípiák csökkentése, a társadalmi változások előmozdítása és a nemek közötti egyenlőség elérése érdekében (EP 2018a).

A nyelvi szexizmus példái közé sorolják azt a jelenséget, amikor is a férfi tekintendő az ember prototípusának, a nőt pedig hozzá képest határozzák meg: a férfira utaló alapalak a jelöletlen, a nőre utaló alapalak pedig morfémákkal vagy jelzős szintagmákkal fejezhető ki, pl. ném. *der Lehrer* 'tanár' ~ *die Lehrerin* 'tanárnő', m. *kolléga* ~ *kolléganő*, ang. *driver* ~ *lady driver* 'sofőr'. Ezekben az esetekben feltételezhetően a férfira utaló jelöletlen alak jött létre előbb, a nőnemű változat később, a társadalmi változásokra adott reakcióként alakult ki. Mindazonáltal fontos megjegyezni, hogy míg a nyelvtani nemeket ismerő nyelvekben ez az igény természetesebb, a nyelvtani nemeket nem ismerő nyelvekben a természetes nem jelöltsége annak hangsúlyosságára utal, nagyobb információértéke van, mint olyan nyelvek esetén, ahol a grammatikai nemek szükségszerűen megkívánják a biológiai nemre való utalást (Huszár 2009: 97; H. Varga 2016: 301–305; Vasvári 2014: 136).

Hasonlóképp a férfiközpontúság nyelvi lenyomatának tartják a 'férfi' jelentésű elemet tartalmazó, de az egész emberiségre vonatkozó szavakat is, pl. ang. *mankind* 'emberiség' (szó szerint 'férfi + fajta'), fi. *miesmuisti* 'emberemlékezet' ('férfi + emlékezet'). A magyarban ezek megfelelője, az *ember* pszeudo-általános jelentésű, elméletileg nemsemleges, ám erős gender-töltetű, sok esetben a *férfi* szinonimája, pl. *fiatalember*, *gazember*, *nagydarab ember* (Huszár 2009: 33; 2011: 79–80; Vasvári 2014: 136–139). Az Európai Parlament inkluzív nyelvhasználatra vonatkozó iránymutatása kerüendőnek tartja a 'férfi' szó általános értelmű használatát, helyette nemsemleges szinonimák használatát javasolja, pl. *mankind* ~ *humankind*, *humanity* 'emberiség'; *man-made* ~ *artificial* 'ember alkotta, mesterséges'; *the common man* ~ *ordinary people* 'hétköznapi emberek' (EP 2018a; ET 2018a).

Szintén a nemi egyenlőtlenség nyelvi megnyilvánulásának tekintik az ún. generikus maskulinumot is: az elméletben mindenkire vonatkoztatható alak a férfiakat biztosan magában foglalja, azonban a nőket nem feltétlenül. Az ilyen típusú szavak gender-asszociációs vizsgálatai során nyelvtől és a (nyelvtani nemeket ismerő/nem ismerő) nyelv típusától függetlenül a beszélők túlnyomó része azt feltételezi, hogy ezek férfiakra vonatkoznak. Ez azt tükrözi, hogy a kérdéses referenciacsoportokba eredetileg férfiak tartoztak, fennmaradásuk ugyanakkor a *férfiak* = *egész emberiség* azonosítás bizonyítékai, eszerint tehát legtöbb esetben a beszélők a beszéd tárgyát képező embekekről, állatokról a hímneműséget feltételezik, egészen addig, amíg ennek ellenkezője be nem bizonyosodik. Az ilyen gender-sztereotípiák feltehetően a jelentéssel együtt reprezentálódnak a nyelvhasználók memóriájában, a szóval társított szótári információk részeként. Ugyanakkor a kutatók különbséget találtak az alapján, hogy milyen státusz kapcsolódik az elméletileg nemsemleges foglalkozásnevekhez: a magasabb presztízűek (pl. *igazgató*, *főnök*, *ügyvéd*, *orvos*) férfit, az alacsonyabb presztízűek (pl. *eladó*, *kiszolgáló*, *ápoló*) pedig nőt idéznek fel (Huszár 2009: 100–101; 2011: 79–80; Vasvári 2014: 136–140).

Vannak továbbá olyan szavak – többségükben foglalkozásnevek – melyek már önmagukban tartalmaznak valamilyen nemre (általában férfira) utaló elemet, pl. ang. *fireman* 'tűzoltó' (szó szerint 'tűz + férfi'), fi. *kalamies* 'halász' ('hal + férfi'); m. *államférfi*, amelyeket úgyszintén a patriarchális berendezkedés maradványának tartanak. A magyarban létezik számos, nőkre utaló elemet tartalmazó foglalkozásnév is, ezek azonban alacsonyabb presztízű, tipikusan női foglalkozások, pl. *óvónő*, *nővér*, *konyhalány*. A gendersemlegesség irányába történő elmozdulás hatására ugyanakkor a nemre vonatkozó elemet tartalmazó szavakat igyekeznek nemsemleges szavakkal ki-

váltani, pl. ang. *fireman* ~ *firefighter*, *policeman/policewoman* ~ *police officer* 'rendőr', *headmaster/headmistress* ~ *principal* 'igazgató', *spokesman/spokeswoman* ~ *spokesperson* 'szóvivő'; fi. *kalamies* ~ *kalastaja*; m. *óvónő* ~ *óvodapedagógus*, *nővér* ~ *betegápoló*, *konyhalány* ~ *konyhai kisegítő*. Az angol *-ess* nőneműséget kifejező képző ugyancsak kerülendő az inkluzív nyelvhasználatban, helyette a képző nélküli alapelak használatát javasolják gendersemlegesként, pl. *actress* 'színésznő' helyett *actor* 'színész' férfiakra és nőkre vonatkozóan is (EP 2018a; Huszár 2009: 100–101; Vasvári 2014: 140).

A nyelvtani nemeket ismerő nyelvekben azonban nem járható út a nemsemleges alakok létrehozása, mivel ezekben a nyelvekben elkerülhetetlen a természetes nem kifejezése. Az inkluzív nyelvhasználat támogatói ezekben az esetekben azt javasolják, hogy mindkét nem kerüljön kifejezésre, pl. ang. *citizens* [of the EU] ~ ném. *Unionsbürgerinnen und Unionsbürger* 'az Unió polgárai'; ang. *he or she* 'ő [hn] vagy ő [nn]'.¹ Ugyanakkor a mindkét nemre vonatkozó alakok feltüntetése nem takarékos, így kiváltására létrejött egy új írásjel, a mediánpont (a németben *Gendersternchen* 'gendercsillagocska'), amely a hímnemet jelző végződés után, a nőnemű képző előtt helyezkedik el, így jelezve, hogy mindkét nem képviselői beleértendők, pl. fr. *lycéen-nes* 'gimnazisták', ném. *Bürger*innen* 'polgárok' (EP 2018a; Illényi 2021: 42–43).

A kirekesztő nyelvhasználat elleni küzdelem jegyében nemrégiben több vezető német nyelvű hírügynökség is gendersemleges nyelvhasználatú híradót vezetett be,² valamint a Lufthansa járatain is nemtől független üdvözlésekre cserélték a korábban szokásos, „hölgyeim és uraim” kezdetű köszöntést.³ Mindemellett olyan cégek, mint a Netflix vagy a Microsoft is az inkluzív nyelvi formák használatára törekszik. Mindazonáltal a nemsemleges nyelvhasználat megjelenése és elterjedése számos vitát is generál: sokan elutasítják a nyelvek ilyen módon történő erőszakos változtatását, azzal érvelve, hogy a nyelvi szexizmusra hozott példák csupán nemre utaló jelentést nem hordozó, kiüresedett nyelvtani formák. A kiváltásukra létrehozott mesterséges alakok pedig nehézkesek, idegenek a nyelvtől, továbbá bonyolítják a nyelv szabályait, megnehezítve azok elsajátítását, a hangos olvasást, a szövegértést, és így a tananyag elsajátítását az iskolákban (Illényi 2021: 42–43).

¹ Az angolban a nyelvtani nem már nem létezik, csupán az egyes szám harmadik személyű névmások őrzik a nyomát (H. Varga 2016: 307–308).

² <https://index.hu/kulfold/2021/06/23/nemetország-gendersemleges-hirek-hirugynokseg/>

³ <https://www.vg.hu/nemzetkozi-gazdasag/2021/07/nem-lesz-tobb-holgyeim-es-uraim-udvozles-a-lufthansa-jaratain>

3. A nemeket érintő társadalmi változások Finnországban

Finnország társadalomtörténetét nagymértékben meghatározza az, hogy az ország sokáig agrárállam volt, ahol a társadalom jelentős részét a paraszt-ság tette ki, a nemességet és a polgárságot svéddek, elsvédesedett finnek és németek alkották. Az 1960-as évektől indult meg a finn társadalom átalakulása lakóhelyi és foglalkozásszerkezeti szempontból. Már ekkor felismerték azt, hogy a földművelő társadalom igényein alapuló nemi szerepek és feladatok (a férfiak kenyérkereső, családfenntartó, a nők háztartásvezető és gyermeknevelő szerepei) nem felelnek meg az átalakuló társadalom igényeinek. Azáltal, hogy a férfiak és a nők is elkezdtek az otthonukon kívül dolgozni, megkérdőjeleződtek a hagyományos nemi szerepek, és a finnek úgy vélték, hogy mindkét nemnek közösen kell részt vállalnia az otthoni feladatokból. Innentől kezdve játszik fontos szerepet a finn társadalomban a nemi egyenjogúság biztosítása, ez társadalmi szinten a kormány feladata. 1970-ben a Nők Helyzete Bizottság reformprogramot indított e célból, majd 1972-ben létrehozták az Egyenlőség Tanácsát. A nők és férfiak egyenlőségét 1987-ben foglalták törvénybe (ez 1995-ben és 2002-ben is módosult, ám a lényegi része változatlan), 1999-ben pedig az alkotmányban is rögzítették a nemi egyenjogúságot (MSAH 2006; Paár 2019: 104–106).

Mivel Finnország 1995 óta az Európai Unió tagja, így annak ilyen irányú szerződesei és szabályozásai szintén fontosak az ország szempontjából. 1997-ben az Amszterdami Szerződésben rögzítették elsőként a tagállamok a nemek közötti egyenlőség biztosítását, mint minden tagállam számára fontos célkitűzést (habár az 1957-es Római Szerződésben az Európai Unió elődje, az Európai Gazdasági Közösség alapító országai már kijelentették, hogy a nőket és férfiakat azonos munkáért azonos bér illeti meg). Az Európai Unió 2000-ben elfogadott Alapjogi Chartájában pedig rögzítették, hogy a nők és férfiak közötti egyenlőséget a tagállamoknak minden területen biztosítani kell (EC 2011).

Annak, hogy a finnek számára már a 1960-as évek óta kiemelt jelentőségű a nemi egyenjogúság kérdése, napjainkra látható eredményei vannak. Munkaerőpiaci szempontból mind a nők foglalkoztatottsági aránya, mind a vezető pozícióban lévő nők aránya az Európai Unió átlaga felett van: előbbi 2015-ben 71,8% (EU átlag: 64,2%), utóbbi pedig 2016-ban 30,1% volt (EU átlag: 23,9%). Átlagon felüli Finnországban a női parlamenti képviselők aránya is: 2016-ban 42% (EU átlag: 28,7%). Ugyanakkor itt fontos megjegyezni, hogy a finn nők politikában való részvétele régebbre nyúlik vissza: 1906-ban – a világon harmadikként, Európában pedig elsőként – általános választójogot vezettek be, ennek alapján a nők is választhattak, illetve választhatók is let-

tek. Az 1950-es évekig 10% körüli volt a nők aránya a parlamentben, azóta pedig ez a szám folyamatosan emelkedik (EC 2017; MSAH 2006). A nők politikában való magas részvételi aránya szocioökonómiai tényezőkkel – egyfelől a nők magas iskolázottságával, másfelől az erős munkaerőpiaci részvételükkel – magyarázható. A viszonylag magas iskolázottságot az tette lehetővé, hogy a lányok számára már 1843-tól iskolákat hoztak létre, 1871-től lehetőségük nyílt orvostudományokat tanulni egyetemi keretek között, 1901-től pedig bármilyen egyetemi képzésben részt vehetnek (Holli – Kantola 2005: 62; Lavery 2006: 51–71).

4. A nemeket érintő társadalmi változások megjelenése a finn nyelvben

Mivel a finnben nincsenek nyelvtani nemek, a nyelv kategóriarendszere nem követeli meg, hogy a beszélő fokozott figyelmet fordítson a nemi megkülönböztetésre. A természetes nemet persze ki lehet fejezni grammatikai és lexikai eszközök segítségével. A finn nyelvben ezek egyaránt lehetnek prefixumok és szuffixumok, valamint fontos jellemvonás, hogy külön mindkét nemre vonatkozó előtagok (*nais-*, *mies-*) is léteznek.

A lexikális nemmel rendelkező szavak esetén a szó jelentése magában hordozza a férfira vagy nőre való utalást, anélkül, hogy külön grammatikai elemmel jelölni kellene, pl. *nainen* 'nő', *tyttö* 'lány', *äiti* 'anya', *sisar* 'lánytestvér'; *mies* 'férfi', *poika* 'fiú', *isä* 'apa', *veli* 'fiútestvér'. Érdekesség, hogy míg a férfiakra vonatkozó „alapszavak” finnugor (vagy ismeretlen) eredetűek (*isä* 'apa', *poika* 'fiú', *veli* 'fiútestvér', *sulhanen* 'vőlegény'), addig a női párjaik indoeurópai eredetűek (*äiti* 'anya', *tytär* 'lány(a)', *sisar* 'lánytestvér', *morsian* 'menyasszony') (Engelberg 2018: 17; Laakso 2003: 8).

A grammatikai elemekkel való jelölés történhet mind elő-, mind utótagokkal. A *mies-* előtag meglehetősen ritka és egyre inkább eltűnőben van, a *Suomen kielen perussanakirja* (1990–1994, a továbbiakban: PS) mindössze három ilyen előtagú foglalkozásnevet tartalmaz (*miesopettaja* 'férfi tanár', *miespalvelija* 'férfi szolgáló', *miespappi* 'férfi pap'). Ez a lexéma 'ember' jelentésben jelenik meg a *mieshukka* 'emberveszteség', *miespolvi* 'nemzedék', *miesvoima* 'emberi erő', *miestappo* 'gyilkosság, emberölés' szavakban. Ugyanakkor ezek a szavak részben kiválthatók nemsemleges szinonimákkal, pl. *miespolvi* ~ *sukupolvi*, *miesvoima* ~ *ihmisvoima*, *miestappo* ~ *tappo* / *murha* (Maticsák 2001: 10).

A *nais-* előtagú szavak szintén egyre ritkábbak, többségük ma már nem használatos. Az 1950-es foglalkozásnév-tárban, az Ammattikahemistóban még több ilyen típusú foglalkozásnév szerepelt (pl. *naispuutarhuri* 'női kertész', *naiskonstaapeli* 'női parancsnok'), azonban 1990-ben már csak egy:

naistarkistaja 'női ellenőr' (Maticsák 2001: 10). Az Európai Unió Tanácsának (2018b) inkluzív nyelvhasználatra vonatkozó ajánlása ezen előtagok elhagyását javasolja, pl. *naiskonstaapeli* 'rendőrnő' ~ *konstaapeli*.

Utótagként a leggyakoribb a *-mies* elem, különösen foglalkozásnevek esetén. Ennek oka, hogy évszázadokon át férfiak töltötték be ezeket a pozíciókat, ők űzhették ezeket a foglalkozásokat. Ez a helyzet a 20. század második felétől kezdett megváltozni. A mindkét nemre vonatkozó alakok létrehozására több megoldás is született. Felválthatta nemsemleges, nemre utaló elemet nem tartalmazó alak (pl. *johtomies* ~ *johtaja* 'vezető', *vuokramies* ~ *vuokralainen* 'bérlő', *kielimies* ~ *kielentutkija* 'nyelvész'). Eltűnhetett az utótag, pl. *pomomies* ~ *pomo* 'főnök', *poliisimies* ~ *poliisi* 'rendőr', ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy ez elsősorban idegen eredetű alakoknál lehetséges, ahol a szuffixum azt a célt szolgálta, hogy a szó jobban illeszkedjen a finn nyelv szókincséhez (ld. *pomomies* < or. *pomošník*, ahol a *-ník* férfira utaló szuffixum). Ilyen esetekben a *-mies* utótag nélküli alak használata azért lehetséges, mert maga a szó nem létezett korábban a finn nyelvben (pl. a *kalamies* 'halász' esetén nem lenne elképzelhető, mivel a *kala* 'hal' már létezett a finnben). A harmadik lehetőség a *-nainen* végződésű ellenpárok létrehozása, pl. *lakimies* 'jogász' (szó szerint 'jog + férfi') ~ *lakinainen* 'jog + nő', *tiedemies* 'tudós' ('tudomány + férfi') ~ *tiedenainen* 'tudomány + nő'. A *-mies* utótag ugyanakkor a mai napig használatos bizonyos esetekben, elsősorban nehéz fizikai munkát igénylő foglalkozások (pl. *kaivosmies* 'bányász', szó szerint 'bánya + férfi') vagy politikai pozíciók esetén (pl. *valtioneuvosmies* 'államfő', szó szerint 'állam + fő + férfi') (Engelberg 2018: 86; Karlsson 1974: 26; Maticsák 2001: 11; Niemikorpi 1998: 34–35).

A gendersemleges nyelvhasználat egyik legfőbb problémáját ezek a ma is jelentős számban létező, *-mies* utótagú foglalkozásnevek jelentik. Az inkluzív nyelvhasználat támogatói ezeknek a kerülését és nemsemleges szinonimákkal való helyettesítését szorgalmazzák, pl. *lakimies* ~ *juristi* 'jogász', *lehtimies* ~ *toimittaja* 'újságíró', *virkamies* ~ *virkaileija* 'hivatalnok', *katsastusmies* ~ *katsastaja* 'felügyelő', *luottamusmies* ~ *luottamushenkilö* 'megbízott'. Nem csupán a foglalkozásnevek, hanem más *-mies* elemet tartalmazó szavak és kifejezések kapcsán is a gendersemleges alternatívák használatát javasolják, pl. *kadunmies* ~ *tavallinen kansalainen* 'az utca embere', *varamies* ~ *varahenkilö* 'tartalék(os katona)', *jokamies* ~ *jokainen* 'mindenki', *miestyövuosi* ~ *henkilötyövuosi* 'munkaév'. Mindazonáltal kiemelik, hogy amennyiben létezik a nyelvben nemsemleges megfelelő, törekedjünk annak használatára, ám ha nem, akkor nem szükséges „kitalálni” ilyeneket, mivel akár természetellenesnek, netán sértőnek is tűnhet a megfogalmazás. A *puhe-*

mies 'elnök' és *valtionpäämies* 'államfő' szavak például hivatalos szövegekben teljesen elfogadottak, noha kötetlenebb kontextusban inkább a nemsemleges alternatívák használatát javasolják: *puhemies* ~ *puheenjohtaja*, *valtionpäämies* ~ *valtionpää*. Azonban olyan esetekben, amikor a nemre utaló főnév a jelentés megváltoztatása nélkül kihagyható, javasolják annak elhagyását, pl. *viisaiden miesten komitea* 'bölcsek férfiak tanácsa' ~ *viisaiden komitea* 'bölcsek tanácsa' (EP 2018b; ET 2018b).

A *-nainen* utótag ugyanakkor jelentősen ritkább, mint a *-mies* elem. Ennek oka, hogy míg a *-mies* tagot tartalmazó alak szemantikai értelemben nemsemlegessé válhatott, mindkét nemre egyformán alkalmazható lett, addig a *-nainen* végződésűek csak nőkre vonatkozhatnak. Ez az utótag sosem volt igazán gyakori, inkább a *-tar/-tär* képző dominált helyette. Néhány esetben előfordul nem foglalkozásnévben, hanem tulajdonság kifejezésére is, pl. *maailmanainen* 'világlátott nő', *puuhanainen* 'szervező nő', *voimanainen* 'erős nő, amazon' (Engelberg 2018: 86; Karlsson 1974: 26; Maticsák 2001: 86; Niemikorpi 1998: 34–35)

A *-tar/-tär* képző egészen a 20. század közepéig nagyon produktív volt, a balti eredetű *tytär* 'lány, vkinek a lánya'⁴ szóból agglutinálódott, méghozzá meglehetősen korán, mivel létezik illeszkedő alakpárja is. Titulusokat vagy a titulusokhoz tartozó házastársat fejez ki (tehát a magyar *-nő* összetételi utótagnak és a *-né* képzőnek is megfelel), pl. *kuningatar* 'királynő/né', *kreivitär* 'grófnő/né', *tsaaritar* 'cárnő/né'. Mindemellett népi mitológiai alakok jelölésére használatos folklórszövegekben, népmesék és népdalok szövegeiben, pl. *jumalatar* 'istennő', *aallotar* 'a hullámok istennője', *runotar* 'múzsá'. A keleti nyelvjárásban jelölhette valakinek a lányát vagy feleségét (pl. *Hiltunen* ~ *Hillutar*), azonban ez ma már ritkán használt, régies forma. Előfordult a *-lainen/-läinen* képző női párjaként, 'egy terület női lakója' jelentésben, pl. *norjalainen* 'norvég' ~ *norjatar* 'norvég nő'. Leggyakrabban azonban foglalkozásnevekben szerepelt, elsősorban művészeti vagy tipikusan női foglalkozásnevek esetén, legtöbbször a *-ja/-jä* képzőhöz kapcsolódva, pl. *laulajatar* 'énekesnő', *näyttälijätär* 'színésznő', *hoitajatar* 'ápolónő', *siivoojatar* 'takarítónő'. Az 1950-es években az Ammatihakemisto jegyzékében még 77 foglalkozásnévben szerepelt, de a 90-es években már csak elvétve találkozhatunk ilyen alakokkal. Napjainkra feltételezhetően még tovább csökkent a használatuk, mivel az inkluzív nyelvhasználat pártolói javasolják ezek elhagyását, és helyettük a képző nélküli alpalak használatát, pl. *laulajatar* ~ *laulaja* 'énekes', *näyttälijätär* ~ *näyttälijä* 'színész', *sairaanhoitajatar* ~ *sai-*

⁴ Vö. litv. *dukte* 'lánya vkinek'; ld. még norv. *dotter*, ném. *Tochter* (SSA 3: 349).

raanhoitaja 'ápoló' (Engelberg 2018: 59; ET 2018b; Hakulinen 1979: 181–182; Ikola 1971: 91–92; Lepäsmä – Lieko – Silfverberg 1996: 55–56).

A finn közigazgatási törvény 9. cikkelye előírja a hatóságok számára az objektív, világos és érthető nyelvhasználatot. A finn nyelvtudományi intézet, a Kotimaisten kielten keskus álláspontja szerint ebbe a nyelvhasználat számos dimenziója beletartozik, így a hangnem, valamint a sértő vagy becsmerlő kifejezések kerülése is, mind a szóbeli, mind az írásbeli kommunikációban. Ide tartozik a *-mies* végű foglalkozásnevek kérdése is. Tiirilä (2020) szerint nem tekinthető elfogadhatónak és befogadónak az a szóhasználat, mely mindkét nem képviselőire a csak egyik nemre vonatkozó szót használja. Álláspontja szerint a nemekre vonatkozó utalás a foglalkozások esetén nem egyeztethető össze az objektivitással és a szakmaisággal, mivel nem magára a személyre, hanem a biológiai nemére tereli a hangsúlyt. A munkavégzés szempontjából nem tartja relevánsnak a biológiai nemet. A nemsemleges megnevezések az egyenlőség üzenetét hordozzák, illeszkednek a finn társadalom sokszínűségét figyelembe vevő és értékelő légköréhez.

Mindemellett érthetőség szempontjából is problémásnak találja Tiirilä a *-mies* tagot tartalmazó foglalkozásneveket, mivel félreértéseket okozhat az, hogy a 'férfi' jelentésű elemet tartalmazó szó nem feltétlenül férfira utal. Cáfolja továbbá azt az érvet, mely szerint a *-mies* utótag ezekben a foglalkozásnevekben már megváltozott, általános jelentésű, eredeti jelentése pedig elhalványult. Véleménye szerint a jelentéselhalványulás csak olyan szavak esetén történhet meg, ahol az eredeti jelentés már nem él (pl. ősi munkaeszközök és eljárások, pl. *harki* 'borona' > *harkita* 'fontol, mérlegel', *pohtaa* 'csépel' > *pohtia* 'fontolgat, megvitat'). A nemek, a férfiak és nők azonban léteznek, folyamatosan jelen vannak, így nem lehetséges a *mies* jelentésének elhalványulása. Azzal a gyakori kritikával kapcsolatban, hogy az újonnan létrehozott nemsemleges szavak korlátozzák a megértést, mivel ismeretlenek, idegenek, természetellenesek lehetnek a beszélők számára, a nyelv – és különösen a szókincs – gyors változásával érvel: még ha eleinte furcsán is hangzanak bizonyos szavak, azok rendkívül gyorsan képesek beépülni a nyelvbe és a mindennapi nyelvhasználat részévé válni (Tiirilä 2020).

A Suomen kielen lautakunta (2007) hangsúlyozza, hogy a nemek közötti egyenlőséget előmozdító nyelvhasználat alkalmazása elsősorban a jogi és közigazgatási nyelvben és a médiában fontos, mivel ezek nagy hatásúak a nyelvhasználati minták megteremtése és fenntartása szempontjából. A hétköznapi, informális kommunikáció során azonban elfogadhatónak tartják a nemekre utaló szavak, foglalkozásnevek használatát. Ez az állásfoglalás heves vitát váltott ki. Az inkluzív nyelvhasználat ellenzői a gendersemleges

nyelvhasználatot szélsőséges politikai irányzatok eredményének tartják, továbbá aggályosnak vélik azt a gyakorlatot is, hogy az újságíróknak meghatározott kifejezéseket kelljen használniuk bizonyos szavak helyett (Heikkinen 2017).

Irodalom

- Engelberg, Mila 2018: Miehiä ja naisihmisiä – suomen kielen seksismi ja sen purkamisen. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan julkaisuja 18. Helsinki.
- EC 2011 = European Commission: Gender equality in the European Union.
- EC 2017 = European Commission: Report on equality between women and men in the EU.
- EP 2018a = Európai Parlament: A nemek szempontjából semleges nyelvhasználat az Európai Parlamentben. https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187101/GNL_Guidelines_HU-original.pdf
- EP 2018b = Európai Parlament: Sukupuolineutraali kielenkäyttö Euroopan parlamentissa. https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187097/GNL_Guidelines_FI-original.pdf
- ET 2018a: Európai Unió Tanácsa: Inclusive communication in the GSC. https://www.consilium.europa.eu/media/49080/2021_058_accessibility-inclusive-communication-in-the-gsc_en_acces.pdf
- ET 2018b: Európai Unió Tanácsa: Osallistava viestinnä neuvoston pääsihteeristöstä. https://www.consilium.europa.eu/media/49063/2021_058_accessibility-inclusive-communication-in-the-gsc_fi_acces.pdf
- Hakulinen, Lauri 1979: Suomen rakenne ja kehitys. Neljäs painos. Otava, Helsinki.
- Heikkinen, Vesa 2017: Tunnekuohua, vääriä tietoja, harhakäsityksiä – kieli ja sukupuoli ovat tulenarka yhdistelmä. Aamulehti. <https://www.aamulehti.fi/mielipiteet/art-2000007505600.html>
- Holli, Anne Maria – Kantola, Johanna 2005: A politics for presence: state feminism, women's movements and political representation in Finland. In: Lovenduski, Joni (ed.), State feminism and political representation. Cambridge University Press, New York.
- Huszár Ágnes 2009: Bevezetés a gendernyelvészetbe. Tinta Kiadó, Budapest.
- Huszár Ágnes 2011: A magyarországi gendernyelvészeti kutatások története és perspektívái. Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények VI/1: 73–80.
- Ikola, Osmo 1971: Nykysuomen käsikirja. Weilin + Göös, Helsinki.
- Illényi Balázs 2021: Nemre nem. *Heti Világgazdaság* 2021/33: 42–43.
- Ilves, Marju 2005: A férfi és a női társadalmi szerepek megjelenése két vonzatszótár példamondataiban. In: Kassai Ilona (szerk.), Szakszó, szaknyelv, szakmai kommunikáció. Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, Pécs.
- Karlsson, Fred 1974: Sukupuoliroolien kielellisistä heijastumista. *Sananjalka* 16: 24–33.

- Kegyessné Szekeres Erika 2003: Nemek, nyelvek, kultúrák. In: Tóth Szergej (szerk), *Nyelvek és kultúrák találkozása. A XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye.* Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Szeged.
- Laakso, Johanna 2003: Is Finno-Ugrics gender-neutral? Wiener elektronische Beiträge des Instituts für Finno-Ugristik.
https://epa.oszk.hu/00000/00027/00003/pdf/web_fu_EPA00027_2003_00009_02.pdf
- Lavery, Jason 2006: *The history of Finland.* Greenwood Press, London.
- Lepäsmä, Anna-Liisa – Lieko, Anneli – Silfverberg, Leena 1996: *Miten sanoja johdetaan. Suomen kielen johto-oppia.* Finn Lectura, Helsinki.
- Mantila, Harri 1998: Jätkät ja jässikät, don juanit ja gentlemannit eli Perussanakirjan mieskuva. In: Heikkinen, Vesa – Mantila, Harri – Varis, Markku (toim.), *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Maticsák Sándor 2001: A nemek hiánya a magyarban és a finnben In: *Specimina Fennica 10. Kaukovertailuja 3: 85–101.* Szombathely.
- MSAH 2006 = Ministry of Social Affairs and Health: *Gender equality policies in Finland. Brochures of the Ministry of Social Affairs and Health,* Helsinki.
- Niemikorpi, Antero 1998: Suurifrekvenssinen mies. In: Heikkinen, Vesa – Mantila, Harri – Varis, Markku (toim.), *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 32–48.
- Paár Ádám 2019: A finn és a magyar parasztság sorsa. *Valóság 62/6: 104–107.*
- PS = Haarala, Risto (toim.): *Suomen kielen perussanakirja I–III.* Helsinki, 1990.
- Rosta Andrea – Ádám Szilvia 2014: *Női élethelyzetek.* L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- SSA = Ikonen, Erkki – Kulonen, Ulla-Maija (toim.): *Suomen sanojen alkuperä 1–3.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki, 1992, 1995, 2000.
- Suomen kielen lautakunta 2007: *Suomen kielen lautakunnan suositus sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämiseksi.* Kielikello, 4/2007. <https://www.kielikello.fi/-/suomen-kielen-lautakunnan-suositus-sukupuolineutraalin-kielenkayton-edistamiseksi>
- Szöllősy Éva 2013: A férfiak és a nők képe modern értelmező szótárainkban. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Nyelvtudományi Doktori Iskola, Pécs.
- Tiilikallio, Ulla 2020: *Asiallinen, selkeä ja ymmärrettävä kieli palvelee myös tasa-arvoa.* Kielikello 3/2020. <https://www.kielikello.fi/-/asiallinen-selkea-ja-ymmarrettava-kieli-palvelee-myos-tasa-arvoa>
- Tomka Béla 2009: *Európa társadalomtörténete a 20. században.* Osiris Kiadó, Budapest.
- H. Varga Márta 2016: A „nem” (sexus, genus) fogalma. *Nyelvtudományi Közlemények 112: 299–322.*
- Vasvári, Louise O. 2014: *Problémás nyelvi nem a nem nélküli magyar nyelvben. Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat 4/1: 130–166.*

Inclusive language usage and vocabulary changes in Finnish gender-referring expressions

The connection between social structure and language is a well-known fact since the early 19th century. Changes in the social structure can primarily be observed in the changes of vocabulary. One of the biggest social changes in the 20th century was the transformation of traditional gender roles. The appearance of career goals and the availability of contraceptive methods resulted in the redefinition of women's roles. Despite this, the traces of long-lasting patriarchal structure can still be found in modern languages. As a result of equality aspirations, the usage of inclusive, gender-neutral language has been more and more pronounced since the 1980s.

In Finland, gender equality has been a central issue since the 1960s, which has visible results in many areas such as employment and politics. For this reason, the urge for inclusive language usage is strongly emphasized. There are no grammatical genders in Finnish language, biological sex can be expressed through the use of prefixes (*mies-*, *nais-*) and suffixes (*-nainen*, *-mies*, *-tar/-tär*). The usage of these strongly decreased in the past few decades, whereas there are still some problematic questions regarding gender-referring vocabulary.

One of the main issues is the usage of *-mies* 'man', which is the most frequent gender-referring suffix, and which used to be common in profession names, as for centuries, only men could do the jobs referred to by this morpheme. However, from the 1950s women also started to fill these positions, which caused a decrease in the usage of the suffix. Words containing it have been replaced by gender-neutral forms (*sotamies* > *sotilas* 'soldier'), the suffix disappeared from them (*poliisimies* > *poliisi* 'police officer'), or a female counterpart came in existence containing the suffix *-nainen* 'woman' (*lakimies* ~ *lakinainen* 'lawyer'). However, in certain cases *-mies* is still used, mostly in professions requiring hard physical work and political or leading positions (*kaivosmies* 'miner', *esimies* 'superior').

Guidelines for gender-neutral language usage suggest avoiding gender-referring words when a gender-neutral synonym exists. Supporters of inclusive language usage claim that gender-referring profession names draw unnecessary attention to biological sex instead of other, more relevant qualities. On the other hand, many are against gender-neutral language usage, as they consider it a result of radical political views and they think that artificial gender-neutral words make understanding problematic.

Keywords: gender, inclusive language, Finnish gender expressions.

ALEXANDRA PUKÁNSZKY